

MEZEY LÁSZLÓ MIKLÓS
A tekintet nélküli igazmondás költészete

Ha van önmagáért beszélő költészet a kortárs magyar irodalomban, akkor Sárándi József az. Líráját lehet ugyan kommentálni, lehet reflexiókat fűzni hozzá, de magyarázatra nem szorul, mert egyetlen kifejezéssel is leírható: *a tekintet nélküli igazmondás költészete*¹. Ez korántsem jelenti azt, hogy a költőnek mindenben igaza van, „csupán” azt jelenti, hogy a maga szent meggyőződése nélkül egy sort nem ír le. Eltökéltsege, ez a konokságig menő, olykor a megszállottság gyanúját keltő igazmondó indulata minden bizonytalansággal plebejus származásából is adódik. Azonban Sárándi plebejus öntudata – nyilván irodalmi elődök és példák nyomán is formálódva – a magyar költő küldetés-tudatává nemesült. Küldetést érez magában, de nem váteszi szerepet. A szűkebb-tágabb közösség megannyi baját, a sokaság gondját kiáltja világgá. Versvilágát rendre betölti hatalmas lírai szubjektuma, aki maga a megtestesült érzékenység és indulat. Eszerint, ha a költő bántódik meg – márpedig könnyen megbántódik –, akkor a nagybetűs Igazság szenved csorbát, akkor maga a Becsület, az Öntudat, a Demokrácia és a Humánus szenved sérelmet. A saját sérelmét, fájdalmát, hiányérzetét kiterjeszti azokra, akiket sors-társainak érez, a kiteszítottakra, a számon nem tartottakra, a társadalmi és irodalmi értelemben vett szalonképtelenekre, a politikai vagy irodalmi székértáborokba nem tartozókra. Sárándi konok erkölcsi lény, aki nem figyel az éppen időszerű széljárást, csak megy a maga útján. Sőt, mintha éppenséggel élvezné, hogy süvítő ellenszélben indul útnak. Magányos menetelő, aki olykor maga sincs tisztában úti céljával, de megy, megy elszántan. Olykor fejfel a falnak.

Ha Sárándi József versvilágának érzelmi univerzumát térképeznénk föl, olyan hívószavakat vehetnénk elő, mint a fölháborodás, a sértettség, a hiány-

érzet, a düh, a gúny – ezek mind negatív jelentésű szavak. De ugyanígy jellemző rá a különbözni vágyás, a plebejus dac és büszkeség, a meg nem alkuvas, a többre és másra vágyás, a magányos küzdők eltökéltsege, az ügyek melletti föltétlen kiállás, a képességtelen felsőbbség kinevetése, a nagyra nőtt igazságérzet, a művész öntudata – ezek viszont mindmind pozitív, nagy hajtóerejű lelki tulajdonságok. És ezek vannak többségben.

Költészetének forrásvidékét szemlélve fölidézhető Sinka István és Sértő Kálmán plebejus indulata, Váci Mihály közügyi elkötelezettsége, Ladányi Mihály, a nomád költő keresetlen őszintesége, de még akár Berda József testiség-ábrázolását is említhetném. Ám legközvetlenebb szellemi őse, elődje és példája a küldetéses Ady Endre. *A Hiányuniverzum* régebbi és újabb keletű verseit áttekintve szinte önként adódik az a fölismerés, amit a kötet utószavában Rideg István is megfogalmaz: Sárándi két vonatkozásban is Ady művének követője, sőt, folytatója: a politikai és a szerelmi lírában. A politikai versek dolgában nem beszélhetünk egyenes ági folytatásról, mert Sárándi politikai nézetei meglehetősen eklektikusak, ugyanakkor népi, közösségi elkötelezettsége, a hatalomból kirekesztettekkel való együttérzése, szolidaritása egy pillanatilag sem vitatható. Természetesen a költőnek nem is hivatása, hogy politikai víziói legyenek. Viszont szent kötelessége, hogy fölzaklató kérdéseket tegyen föl, hogy rámutasson a bajok gyökereire. Szerelmi költészetét tekintve már egyértelműbb a folytonosság, főként férfias önimádatát illetően, ugyanakkor klasszikus elődjénél sokkal szókimondóbb. Szerelmi, erotikus verseiben is igazmondó költő, ami ebben az esetben szabadszájúságot jelent. Ady sokszor viaskodott a nővel, vagy vívódott a maga érzéseivel, olykor el is lágyult, Sárándi viszont szinte kivétel nélkül leigazza a nőt, szó szerint a magáévá teszi. (Zárójelben érdemes megjegyezni, hogy a példaadó Ady fontosságát jelzi az a nemrégiben megjelent kis füzet, amelyben tizennégy, Adyt követő, őt idéző, értelmező, továbbgondoló, a verseire reflektáló költeményét gyűjtötte össze.²)

Sárándi Józsefet bajosan nevezhetnénk hagyománykövető költőnek, de néhány vonásában föltétlenül ragaszkodik a magyar irodalom nemes tradícióihoz. Mindenekelőtt abban, hogy számlálhatatlan

1 Egy interjúban arra a kérdésre, „Mit jelent számodra az igazmondás?”, így felelt: „Emberi, költői hitvallást. Az önmagam iránt is kíméletlen igazmondást tartom az emberrel, művésszel szemben legkorszerűbb jellembeli és esztétikai követelménynek.” *Isten proletárja. Körmendi Lajos interjúja Sárándi Józseffel*. In: Sárándi József: *A rendszerdöntőgető*, Karcag, Barbaricum Könyvműhely, 2005, 385.

2 Sárándi József: *A hitetlenség mágnese viharában. Versvágások 1–14*, Budapest, Optima Téka Kiadó, 2014, 20.

elődjét követi a már említett szociális érzékenység tekintetében. De nem egyszerűen megszólaltatja, fölhangosítja az elesettek, a kiszolgáltatottak, a megnyomorítottak panaszát, hanem azonnal lázadásra szít, forradalmat kiált, bosszút esküszik, átkozódik, fenyegetőzik. Hihetetlenül éles szemmel veszi észre a közélet bajait, és ugyanilyen pontossággal fogalmazza meg bírálatát, fölhevését. E kérdéskörben épp olyan szókimondó, mint szerelmi, erotikus verseiben. Másik hagyománykövetésre utaló vonása, hogy az irodalmi műnek kollektív jelentésű hivatást tulajdonít. Az a fajta magyar költő, aki az alkotással, a verssel emberi, társadalmi értelemben lényeges üzenetet fogalmaz meg; mondandója mindig hűségősen fontos, legyen az közügy vagy magánügy. A Sárándi-líra hagyományos értelemben közösségszolgáló, a népért szóló költészet. Éppen ezért elutasítja, és kíméletlen kritikával illeti a posztmodern irányzatot mint a posztindusztriális kapitalizmus, a globalizmus, az individuális liberalizmus szellemi kifejeződését. Szerinte a posztmodern éppenséggel a hivatásától, tartalmi lényegétől fosztja meg az irodalmat azzal, hogy a művet pusztán nyelvi konstrukciónak tekinti. Erről egy interjúban így beszélt: „Ha az írók bedőlnek egy ilyenféle árnyékeszmének, ha elszakadnak az élettől, ha elszakadnak az emberektől, elvagdossák a valósághoz kötő gyökereket, akkor tényleg megérdemlik, hogy ne adják ki őket, vagy esetleg csak ötszáz példányban, vagy még annyiban sem. Mert ők maguk ásták maguknak a vermet, amibe belezuhantak. Mert nem kell az olvasónak az az irodalom, amelyben nem látja a típust, amely képes valamilyen formában képviselni azt a magatartást, mely valamiféle tapogatózást, kilábalást, fogódzót jelenthetne a számára.”³

A mondottakból talán magyarázat nélkül is következik, hogy Sárándi József költészete kívül van az irodalmi kánonon. Ahogyan ő maga is kívül van az irodalmi életben. Szigeten él, szó szerint (leányvári elvonultságában) és irodalmi értelemben (kívül mindenféle irodalmi táboron, klikken). Elvonult a közélettől, kivonult az irodalmi életből, mintegy önkéntes száműzetésben él, így aztán sokan tőle is eltávolodtak. Sehol, egyetlen érzelmi rezdület, egy szó vagy sor erejéig nem érzi az olvasó, hogy a „szigeten”, elvonultan, önkéntes száműzetésben élő költő közügy

elkötelezettsége, humánuma, közösségi felelősségtudata hamis volna, hogy a magyarságért való föl szólamlásaiba egyetlen fals hang keveredne. Lehet a véleményével vitatkozni, de igazságkeresése hitelességét, őszinte hevét elvitatni lehetetlen. Sárándi kivonult a nyüzsgő világból, de nem elefántcsonttoronyban él. Hatalmas lírai egójával érzékeli a szűkebb és tágabb világ történéseit, égszakasztó rengéseit vagy apró rezdületeit, épp csak fogható jelzéseit, és ezekre azonnal és teljes hangerővel reagál. Lírája az alkotó magányosságától függetlenül közösségi ihletésű és küldetésű.

A Sárándi-költészet eredőinek és általánosítható jellemzőinek áttekintése után immár nézzük meg közelebbről a *Hiányuniverzum* régi-új anyagát.

A kötet hét ciklusból áll.⁴ Az első és a második ciklus (*Újságversek; Az „idill” utolsó pillanatai*) a közéleti és a politikai tartalmú vagy implikációjú versek foglalata. Itt, mindjárt a kötet elején az olvasó azonnal képet kap Sárándi József politikát illető indulatos, netán gunyoros vélekedéséről, ugyanakkor versformáinak roppant változatosságáról, érzelmi fölhangoltságának megannyi variációjáról. Az aforisztikus tömörségű bonmottól a hagyományos ütemhangsúlyos versen át a forradalmi kiáltványként is olvasható szabadversig számos versformában mutatja meg őszerejű indulatát. Politikáról alkotott véleményének plebejus ízű summázata röviden összefoglalható: a politika hatalmas átverés, parasztvakítás, amelynek tömegek a kárvallottjai, és a kiválasztott kevesek a haszonélvezői. Ha létezik elemi erejű megvetés, akkor a költő így érez a politika és a politikusok iránt. Véleménye indokoltságának vitatása helyett érdemesebb költői eszköztárának, beszédmódjának, intonációjának változatosságára utalni, meg arra, milyen széles érzelmi skála jelenik meg ezekben a versekben a finom iróniától (*Bonmot*) a rezignáción át (*Képpen maradni*) a dühödttá válásig (*Kiáltvány*).

Ha lehet, még változatosabb tematikát, versformákat és beszédmódokat sorol elő a harmadik és negyedik ciklus (*Régi és új kortárs vakoknak; Krisztus jelenléte*), ahol a létezés kérdéseit feszegető versei olvashatók. Fő motívumai: az önértelmezés, a maga helyzetének meghatározása, számvetése a sorssal,

3 Böröndi Lajos: *Búcsú a posztmodernről. Beszélgetés Sárándi Józseffel*. In: *A rendszerdöntő*, 261.

4 Most ne kutassuk, hogy a hetes számnak e helyütt van-e valami számmisztikával megfeythető jelentése. De az megjegyzendő, hogy a hetes szám a pesszimizmus, a középszerűség megvetésének, a visszahúzódnak, a magánynak, illetve a nagy képzelőerőnek, a függetlenség és az önállóság vágyának kifejezője.

azután a magány és a társkeresés, a társra találás élménye, no és a hit megannyi nagy kérdése. E gondolatilag kimeríthetetlen témasokaság emblematisz összegzése az (Ön)Vádirat:

„Ne mérj rám több csapást Uram
Látod mily elszántan pusztítom magam
Hagytál volna munkásnak egyszerűnek
asszonyhoz gyermekhez hűnek
ki családba simulva-ágyazódva
talán csak sejtí mire lenne módja
De te valamit elrontottál bennem
kik szerettek mind elhagytam hessegettem
Az asszonyból magzatot kapartattam
Fáradt szomorú és üres vágók – én akartam
Színes pokol az életem
mikor a bor vörös fényébe nézek
De ha a jövőre gondolok: félek félek”

Ez a vers azért is különös darab, mert miközben a költőre egyáltalán nem jellemző az önvád, a sorsa várható alakulásának előtekintő mérlegelése, és végképp nem jellemző félelmeinek, meghasonlásainak megvallása, aközben ez a vers eddigi életművének egyik legtalálób, legmélyebre néző önanalízise.

Külön, alaposan kifejtő passzust érdemelnének a hit nagy kérdéseivel viaskodó versek, amelyek sorában egyaránt szerepelnek Istennel perelő, „eretnek” hangú költemények (*Adventi kérdések*), ironikus sejtetésű versek (*Talány*) és bűnbánó, megadó, érzelmes vallomások (*Eljövétel*). Sárándi „istenes verseinek” többsége a kételyt fogalmazza meg, de a legtöbbnek a végső kicsengése mégiscsak az, amit a *Léleklejnyomat* című darabban fogalmazott meg. Isten mindenhatóságát ezúttal is önmaga, nagyra nőtt egója felől magyarázva indokolja:

„Kiben marad meg
Istennen kívül
Léleklejnyomatunk?”

Sárándi – rá egyébként nem jellemző módon – a hit kérdésében rendszerint „középuton” jár. Nem tagadja meg Istent, nem fordul szembe vele, de nem is hódol neki. Inkább vitázik vele, kérdezi, olykor számon kér tőle, de valamiképp mindig maga felett valónak ismeri el.

Az ötödik és hatodik ciklus (*Az ördög szépsége; Eljön a világ vége*) a szerelem és az erotika fejezetei

– Sárándinál utóbbi csakugyan kimeríthetetlen. E részekben újra és sokadszor bizonyosságot nyer, hogy a költő igen sok húron tud játszani, de legjellemzőbb megszólalása a szabad szájú kibeszélés, a testiség palástolatlan ábrázolása (*Idill, avagy a csúnyaság dicsérete; Pont jókor; Halálpont*). A szerelmi, erotikus téma végtelen változatossága ezúttal is csak azt a régebbi keletű meggyőződést erősíti meg, hogy nála a párkapcsolat végső célja a nő legyőzése, legyűrése, birtokbavétele, lelki és testi alávetése. Ahogyan *A szerelem összevont hasonlata* című versben fogalmazza: a nő nem más, mint „önimádatom gyönyörű tükörképe”. Számára a vágy beteljesülése, a nő meghódoltatása „felhajtó erő” – ahogy a *Lélekző (sic!) idolban* írja. A Sárándi-vers ilyen értelemben a hím önzésének kifejeződése. Azzal az árnyalással, hogy ez az önző hím olykor-olykor vívódik, hiszen érzi, hogy pusztá birtoklásvágya sokszor fölébe kerekedik a meg nem élt érzelmenek, hogy az „igazi szerelem” azért más, szelidebb, odaadóbb, áldozatkészebb.

Az utolsó ciklus beszédes címe: *A kegyelem reménye* – itt a múlt idővel, az öregedéssel, az elmúlással, a sorssal, a halállal szembenező költő vallomásai olvashatók. Úgy is mondhatnám, a létösszegző, a létezés tanulságait levonó „nagy” költemények gyűjteménye ez a rész. Itt csakugyan nagyon tág ívű érzelmi és hangskálája: a kegyelem áhított elnyerésétől a dacos „visszabeszélésig” sokféle tónust megtalál az olvasó. Az utóbbira ugyancsak szemléletes példa az *Üzenet a kegyosztóknak* hetyke ellenkezése:

„Nem volt kenyerem a hízelkedés.
Dagadtra pofozták lelkem arcát,
Mégsem idomultam.

Vénségemre hasonuljak?
Be is baszna.”

A hét ciklust úgy alakította ki a költő, hogy az első hat voltaképpen három párt képez, és pedig abból a megfontolásból, hogy az adott téma első ciklusa a harsogóbb hangú, hetyke beállítású, szókimondóbb versek foglalata legyen, a hozzá tartozó második ciklus a visszafogottabb hangú, elégikusabb lejtésű darabokat tartalmazza. Ilyen módon a költő amúgy is erőteljes dinamikájú költészete sajátos hullámmást nyer. Az olvasó a hol fölerősödő hangú, fölgyorsuló ütemű, ziláltabb formájú versek izgalmi állapotát éli át, hol a hagyományosabb formák megfontoltabb,

elgondolkodóbb lejtését élvezi. Fortissimo és sordino illetően váltakozása ráadás a költőtől, illetve egyértelmű jelzés arra nézve, hogy mégsem csak érzelmek, indulatok vezérelte költő, de nagyon is tudatos szerkesztő, a versek hatásos elrendezésével kiszámítottan élő alkotó.

Novellás-, verseskötetekre is szokták mondani: úgy olvasható, mint egy életrajzi regény. Nos, a *Hiány-univerzum* csakugyan fölfogható a költő nagy életpallomának, önéletrajzi regényének. Természetesen nem kronologikus rendben és nem életrajzi, biográfiai adatok sorakoznak a kötetben, hanem – hiteles vallomások formájában – rendre megjelenik a szerző valamennyi témamotívuma és közérzeti, saját érzelmi állapotának több évtizedre terjedő lenyomata. Hiszen a pályakezdését meghatározó Váci Mihályra emlékező versétől (*Sors*) kezdve nyomon követhetjük a legutóbbi idők közéleti fejleményeire reagáló darabokig gondolkodásának, világlátásának, versbeszédének, hanghordozásának módosulásait. De leginkább figyelemmel kísérhetjük érzelmi hullámzásait, pontosabban: kedélyének romlását, indulatainak növekedését, érzelmi kitöréseinek sűrűsödését. Az igazmondás elkötelezettjeként a romló világot egyre dühödtebben, egyre indulatosabban ostromozza. Ilyen értelemben is hullámzó íve van a kötetnek, hiszen a régebbi keltezésű versek között számosabbak a tradicionális formakultúrájú versek, míg az újabbakban több a disszonáns

hang, az indulati kitörés szöveggé alakítása, amely sokszor egészen zilált versalakzat létrejöttéhez vezet. Nem egy újabb verse olyan, akár egy mozgósító plakát vagy forradalmi röplap szövege. Mert a maga sorsában, a – visszavonultsága mellett is – zilált életében ott hullámszik, tarajlik a XX. század második felének és a XXI. század első évtizedének sok-sok emberi és magyar gondja, kínja, szenvedése, botránya, hiányérzete – múlt és jelen szakadatlan válsága. A magányos lázadó, az elvonult „szigetlakó” költő kívülről szemléli ezt a világot, viszont nagyon intenzíven átéli, tudatával, érzelmeivel benne áll a sűrűjében. Rendkívüli empátiával, sorsfölrzö-képességgel és a kérlelhetetlen igazmondás belső elkötele-

zettségével beszél korunk emberéről, a bajok verte nemzedékek fájdalmairól, fölháborodásáról, hiányérzetéről és vágyairól. A kötet utószavában Rideg István találóan állapítja meg, hogy Sárándi József a szocializmusban is, a kapitalizmusban is önkéntes száműzetésben élve perelt másokért, az emberért, a közösségért a humánus, az igazságosság, az egyenlőség nevében. A költő ugyan fizikai értelemben kivonult ebből az általa szemlélt világból, de lélekben nagyon is benne él. Sőt, sokszor a benne élőknel mélyebben éli át a szemlélt világ összes kínját-baját, és náluk sokkal bátrabban, semmiféle körülményre nem tekintve mondja ki az igazát. Nem biztos, hogy az igazságot, de föltétlenül a maga igazát.

Türeleműveg, 2009